

U tvornici seksualnih snova: društvene dimenzije spolnih razlika u konzumiranju pornografije

SNJEŽANA DELALIĆ, MIRJANA BANDA,
KRUNOSLAV VUKELIĆ, DUŠANKA VERGIĆ
Studenti Odsjeka za sociologiju
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 176.8-055:316.1
316.644-055:176.8
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. rujna 1997.

U radu se raspravlja o problemu pornografije. Osnovni cilj bio je ispitati razliku između muškaraca i žena u konzumiranju i viđenju pornografije. U teorijskom dijelu raspravlja se o društvenim uvjetima nastanka pornografije te društvenoj konceptualizaciji spolova i spolnih uloga kao determinanti različitog "čitanja" pornografije. U empirijskom dijelu pitanje se pornografije određuje s obzirom na percipirane društvene učinke pornografije, koncepte privlačnog/neprivlačnog u pornografskim sadržajima, prilagodbenost pornografije pojedinom spolu te neke socioekonomske determinante. Nalazi potvrđuju hipotezu o spolnoj diferenciranosti konzumiranja i viđenja pornografije.

Gljučne riječi: PORNOGRAFIJA, KONZUMIRANJE PORNOGRAFIJE, RAZLIKA PREMA SPOLU

Teorije koje nastoje razjasniti različite aspekte pornografije te rekonstruirati povijesne i društvene okolnosti njezina nastanka za svoje osnovno, manje ili više eksplicitno, polazište uglavnom koriste hipotezu o konzumiranju pornografskih sadržaja kao spolno diferenciranom činu.¹ Okosnicu ovog rada čini pokušaj definiranja pornografije u operacionalizaciji ove hipoteze, dakle rekonstrukcija profila konzumenata heteroseksualne pornografije s obzirom na spol.

Rekonstruiranje mita o pornografiji² seže do prvotnih počela različite društvene konceptualizacije spolova. Prednost muškaraca u snazi, nezaštićenost žene, strah od silovanja te neriješeno pitanje očinstva nad potomstvom kompromisno su riješeni sustavom monogamije (predominantno poliginije), koji je pak rezultirao socijalnom regulacijom nagosti i seksualnosti. Kao posljedica prilagodbe muškaraca na taj sustav razvile su se prostitucija i pornografija (Abramson, Pinkerton, 1995). Pornografija afirmira seksualni užitak oslobođen bilo kakvih obveza i stega (karakterističnih za složenu svakodnevicu) u svoj raznovrsnosti nemonogamnog i neuobičajenoga.

Shvaćanje kulture kao rezultata represije seksualnog nagona kakvo nalazimo u Freuda (1988) ili dalje razrađeno u Marcusea (1985) može poslužiti kao eksplikativni okvir konkretizacije društvenih okolnosti nastanka pornografije. Poticanje monogamije te tabuiziranje alternativnih oblika seksualne ekspresije, a jednim dijelom i onih konvencionalnih, praktičnu je primjenu pronašlo u područjima koja se, u sklopu zapadne civilizacije, tradicionalno definiraju "muškima". Izvanredno stanje ratovanja pokazalo se pogodnim za distribuciju pornografskih (i *pin-up*) sadržaja sa simboličkom porukom intaktnosti emotivnog te pogotovo seksualnog integriteta muškarca, potrebnog za njegovo uspješno funkcioniranje u dezintegrijujućoj klimi ratišta. S druge strane, u mirnodopskom, rutiniziranom svijetu rada i proizvod-

¹ Zahvaljujemo se na konstruktivnim kritikama te pomoći i podršci Aleksandru Štulhoferu i Krešimiru Kufrinu.

² Riječ pornografija potječe od grčke riječi *pornoi* a znači niži tip prostitutki.

nje, kojemu je temelj činila (opet) upravo muška populacija, pornografska se industrija rađa kao rezultat projekcije modela ženske seksualne privlačnosti, definiranog marketinškim standardima društva obilja (usp. Katunarić, 1984) na obrazac eksplicitnog seksualnog stimulansa. Unutar borbe Erosa i Thanatosa, odnosno seksualnog nagona i složenog društvenog sustava koji ga regulira, formira se fiktivni prostor potpune seksualne satisfakcije, konzumacija kojeg omogućava muškarcu da, barem u domeni fantazije, zadobije osjećaj kontrole i moći koji mu je uskraćen u sferi rada, politike i privatnog života (Soble, 1993).

Teza o spolnoj diferenciranosti konzumacije pornografije, svojstvena svakodnevnom i znanstvenom diskursu, potvrđena je brojnim istraživanjima provedenim u posljednjih dvadesetak godina³. Prema rezultatima istraživanja koje je 1981. proveo Houston na uzorku studentske populacije, 59 % studenata i 36 % studentica pogledali su pornografski film ili su čitali literaturu takvog sadržaja, a 9 % studenata i nešto više od 5 % studentica čini to često ili izrazito često (Hyde, 1990:510). Manju sklonost žena pornografiji potvrdilo je i istraživanje provedeno 1990. prema kojem je pornografski film u posljednjih godinu dana vidjelo 32 % ispitanika i 15 % ispitanica (General Social Survey, 1990).

Postoje različiti pristupi tumačenju dobivene spolno determinirane razlike. Endokrinološki procesi i hipoteza o diferencijalnom strukturiranju mozga muškarca i žene temelji su biološkog tumačenja razlika u konzumiranju pornografije. Hormoni i ustrojstvo mozga muškaraca i žena pridaju "biološku dimenziju" razlici u konzumiranju pornografije - muškarcima je u seksualnosti važniji vizualni stimulans, a ženama je važnije olfaktivno i taktilno (usp. Moir & Jessel, 1995). Znatno širi krug determinanti spolno diferencirane konzumacije pornografije možemo pronaći u društvenoj konstrukciji spolnih uloga. Studijom o androginizmu⁴ i konzumiranju pornografije koju su 1990. g. proveli Kenrick i suradnici utvrđeno je da su među studentima pornografiji najskloniji muškarci koji su postizali visoke rezultate na tradicionalizmu i maskulnosti te žene kojima se osobine i iskazi mogu definirati kao androgine (Hyde, 1990:511).

Raznim sociopsihološkim teorijama nastojalo se objasniti kako pojedinac internalizira elemente tradicionalnog (nasuprot transcendentnog⁵) obrasca spolnih uloga (King, Camp, Downey, 1995). Prema Freudovoj teoriji, spolni se identitet izgrađuje kroz razrješenje Edipova, odnosno Elektrina kompleksa, i to u falusnoj fazi fiksacije libidonežne energije koja nastupa između treće i pete godine života. Teorija socijalnog učenja⁶, Kohlbergova teorija kognitivnog razvitka⁷ i teorija o spolnim shemama⁸ manje su opterećene seksizmom inherentnim Freudovu dobu. Učenje spolnih uloga kroz kompleksan sklop djetetovih međuodnosa s njegovom socijalnom okolicom, glavno je polazište ovih teorija. Hoće li model spolnih uloga

³ Prvim sustavnim ispitivanjem pornografije provedenim 1970. g. utvrđeno je da je 85 % muškaraca i 70 % žena u SAD-u, barem jednom u životu dobrovoljno gledalo ili čitalo neki pornografski sadržaj, a u posljednje dvije godine to je činilo 40 % muškaraca i 20 % žena (The Report of the Commission on the Obscenity and Pornography, 1970).

⁴ Androginizam (grč. *andro* = muškarac, *gin* = žena) definira se kao sposobnost osobe da, ovisno o situaciji, iskazuje osobine koje se drže stereotipno muškima i osobine stereotipno ženske (King, Camp, Downey, 1991:199).

⁵ Transcendentni model transcendirao tradicionalno ocrtane granice među spolovima i ukazuje na važnost i muških i ženskih osobina za snalaženje osobe u ranim životnim situacijama (King, Camp, Downey, 1991.).

⁶ Učenje sistemom nagrada i kazni.

⁷ Spolna identifikacija odvija se u ovim fazama: (a) identificiranje kategorija "muški spol", "ženski spol"; (b) poimanje svog spola kroz partikularne informacije (primjerice odjeća); (c) uvidanje stalnosti i nepromjenjivosti vlastitog spola (*gender constancy*) (King, Camp, Downey, 1991).

⁸ Razvijanje spolnih shema u interakciji s okolicom.

biti dominantno tradicionalan ili pak transcendentan ovisi o karakteristikama užeg (obrazovanje, socioekonomski status, religioznost /usp. Oakley, 1972/) i šireg (urbana ili ruralna sredina) konteksta. Prema Eriksonovoj teoriji društvenog razvoja (Pennington, 1997) definicije spolnih uloga počinju se oblikovati između treće i pete godine djetetova života, a uspješno razrješenje krize u adolescentnoj dobi rezultira jedinstvenim identitetom pojedinca koji je tada već sposoban za intelektualnu i emotivnu satisfakciju u intimnim vezama. To znači da su studenti/ce (koji čine uzorak našeg istraživanja) populacija koja je, barem prema očekivanom stupnju psihosocijalnog razvitka, "oboružana" određenim spolnim identitetom i koja je subjekt dinamičkog suodnošenja sa spolnim stereotipima zadanim statičnim, tradicionalnim promišljanjem spolnosti. Neki od tih stereotipa (usp. King, Camp, Downey, 1995) pokazuju se adekvatnim temeljem tumačenja spolno diferencirane konzumacije pornografije i orijentiranosti pornografske industrije muškoj publici. Prije svega, uvrješeno je shvaćanje da je u muškaraca izraženiji seksualni poriv i veća sklonost promiskuitetu, a žene da poglavito inzistiraju na kvaliteti seksualnog iskustva. Potonje se odnosi na važnost emotivne dimenzije spolnosti žena i veću kompleksnost ženske seksualnosti. S time je u skladu i stereotipno shvaćanje o podjeli uloga u seksualnoj interakciji: muškarac je uvijek inicijator, a žena postavlja ograničenja i uvjete. Posljedično, pornografija je svojim sadržajima orijentirana isključivo na izravno poticanje seksualnog uzbuđenja, pa se doima bližom muškarcima koji tako ostvaruju efektanu podlogu autoerotičnosti. Koncentracija snažne (dominantno vizualne) stimulacije u relativno kratkom vremenskom intervalu, koja sadržajno slijedi tipične fantazije (seksualni odnos s više žena, manje uobičajene seksualne aktivnosti, ženska homoseksualnost itd.), omogućava muškarcima da na "instant" način zadovolje svoje seksualne potrebe⁹ i tako izbjegnu troškove povezane sa složenom socijalnom i emotivnom dimenzijom stvarnih intimnih veza. Prema Steinbergu (1993) "korijeni pornografije" upravo su u društveno uvjetovanoj kompleksnosti (hetero) seksualne interakcije iz koje muškarci češće izlaze kao objekti odbijanja odnosno kao nositelji seksualne frustracije.

Stereotipna konceptualizacija spolova ima gotovo suprotan učinak na žensku konzumaciju pornografije. Prije svega, pornografija ženama nije dostupna u socijalno prihvatljivom obliku¹⁰ jer se sadržaji lišeni emotivnog i socijalnog konteksta ne uklapaju u tradicionalno poimanje o ženama kao subjektima suptilnije spolnosti¹¹ (usp. Abramson, Pinkerton, 1995). U skladu s time, sama pornografska industrija svojim marketinškim potezima ne izlazi u susret ženskoj publici. Primjerice, marketing audijalne pornografije u potpunosti isključuje žensku heteroseksualnu skupinu, a sadržaji svih tipova pornografije (vizualne, audijalne, tekstualne) uglavnom se ne bave tipičnim ženskim fantazijama ili ih interpretiraju iz pozicije muškog "virenja kroz ključanicu".¹²

Relativno apstraktno i nedovoljno argumentirano shvaćanje indiferentnosti ili čak averzije žena prema pornografiji, eksplicitno je u sklopu radikalne feminističke struje. Prema mišljenju Susan Brownmiller, "instinktivno gnušanje koje većina žena osjeti pri gledanju pornografije, otpor koji, nevjerojatno, više nije moderno priznati, dolazi iz (...) instinktivnog znanja da se nas i naša tijela svlači, izlaže, iskrivljuje i ismijava zbog služenja napuhavanju "muškog samopouzdanja" koje se zabavlja i nalazi moć u gledanju na ženske osobe kao na anonimne dahćuće igračke, igračke za odrasle, dehumanizirane objekte za uporabu, zlouporabu, razbijanje i odbacivanje" (Brownmiller, 1995:398). Na tragu istog teorijskog sklopa,

⁹ Prema Abramsonu i Pinkertonu (1995) i svoju biološki determiniranu sklonost poligamiji.

¹⁰ Primjerice, pornografsko kino nije samo "adults only" već i "men only".

¹¹ U skladu s tim jest i shvaćanje o većoj prilagodivosti soft-core pornografije ženama.

¹² Prvi "ženski" pornografski film, "Cabin fever", ostvario je solidan uspjeh na američkom tržištu (Vjesnik, 30. 08. 1993.).

Catherine MacKinnon (1993) i Andrea Dworkin (Abramson, Pinkerton, 1995) pornografiju vide u funkciji reflektiranja i reproduciranja nejednake društvene konceptualizacije spolova kroz odgoj svijesti muških konzumenata u tri nepoželjna smjera: degradacija žene, seksualno nasilje nad ženama i subordinacija žene.

Rezultati istraživanja

Empirijsko istraživanje provedeno je anketom u svibnju 1997. godine. Uzorak od 108 studenata izabran je na višim godinama Filozofskog fakulteta i Fakulteta strojarstva i brodogradnje jer smo htjeli da u uzorku budu otprilike podjednak broj ispitanika muškog i ženskog spola. Stoga je u uzorku bilo 48 ispitanika muškog spola i 60 ispitanica ženskog spola.

Anketom smo htjeli istražiti spolno diferenciranu konzumaciju pornografije te koliko se razlikuju stavovi o pornografiji s obzirom na varijablu spola. Naime, pretpostavili smo da muškarci češće konzumiraju pornografiju, a sukladno tome i da imaju pozitivnije stavove o pornografskim sadržajima, a da žene pornografiju konzumiraju mnogo rjeđe od muškaraca i da o pornografiji imaju nešto manje pozitivne stavove. Anketom smo htjeli utvrditi što je studentskoj populaciji privlačno a što neprivlačno u pornografiji i kakve učinke, prema mišljenju ispitanika, pornografija može imati u društvu.

U tablici 1. navodimo varijable koje se odnose na konzumiranje pornografije, a u kojima postoji statistički značajna razlika između muških i ženskih ispitanika.¹³

Tablica 1.

varijable	x^M	x^Z	t	df
Kada ste posljednji put pogledali porno-film, čitali časopis s pornografskim sadržajima i sl.?	2,292	2,983	-2,51*	106
Koliko često imate doticaj s pornografskim sadržajima?	2,553	3,161	-5,33***	101
Koliko često konzumirate vizualnu pornografiju?	2,667	3,277	-3,48**	90
Koliko često konzumirate tekstualnu pornografiju?	2,354	3,060	-4,50***	96

(* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$)

Sukladno formulaciji pitanja veći rezultat znači i manju čestoću konzumiranja. Stoga se može vidjeti da smo dobili očekivanu statistički značajnu razliku u konzumiranju pornografskih sadržaja, tj. da muškarci konzumiraju pornografske sadržaje češće od žena, a postoji i statistički značajna razlika između muškaraca i žena u konzumiranju vizualne i tekstualne pornografije. Osim toga, na prvu varijablu u ovoj tablici 35,4 % ispitanika odgovorilo je da je to učinilo ovog tjedna, a to isto učinilo je 8,3 % ispitanica.

Na pitanje "kako vam se sviđa pornografija ovakva kakva jest" ponuđena je skala od 5 stupnjeva, u kojoj je vrijednost 1 bila "uopće mi se ne sviđa", a vrijednost 5 "potpuno mi se sviđa". Analiza je ukazala također na statistički značajnu razliku između muških i ženskih ispitanika: u uzorku je bilo 24 % ispitanika kojima se postojeća pornografija uopće ne sviđa, a onih kojima se pornografija potpuno sviđa bilo je tek 5,2 %.

¹³ Zanimljivo je da se na konzumiranju audijalne pornografije nije pokazala statistički značajna razlika između muškaraca i žena: podjednako je rijetko ili gotovo nikad ne konzumiraju ($x^M=3,767$, $x^Z=3,915$, $t=-1,39$, $df=65,70$, $p < .170$).

Tablica 2.

varijabla	\bar{x}^M	$\bar{x}^{\bar{Z}}$	t	df
Koliko vam se sviđa pornografija u postojećem obliku?	2,977	2,154	3,75*	94

(* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$)

U anketi je bilo i 12 čestica kojima smo htjeli ispitati koliko su navedene sastavnice pornografije privlačne odnosno neprivlačne ispitanicima. Skala je imala 5 stupnjeva i u njoj je vrijednost 1 označavala "potpuno mi je neprivlačno", a vrijednost 5 "potpuno mi je privlačno". U tablici 3. navodimo samo one čestice za koje je zabilježena statistički značajna razlika s obzirom na spol.

Tablica 3.

varijable	\bar{x}^M	$\bar{x}^{\bar{Z}}$	t	df
Seks bez uplitanja osjećaja	2,417	1,817	2,57*	106
Žena koja je samo objekt	2,146	1,441	3,11**	90,70
Muška homoseksualnost	1,167	1,750	-3,66***	96,41
Ženska homoseksualnost	2,479	1,933	2,37*	106
Detaljan prikaz spolnih odnosa	3,354	2,254	4,39***	105
Izgled protagonista	3,417	2,407	4,32***	105

(* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$)

Zanimljivo je da se ženskim ispitanicima muška homoseksualnost unutar pornografije više sviđa nego muškarcima, a i to da se muškarcima ženska homoseksualnost unutar pornografije više sviđa nego ženama, no to nas ne bi trebalo čuditi zbog dva razloga. Prvo, ženska homoseksualnost sastavni je dio čak i *soft-core* filmova (primjerice "Emmanuelle" i njezinih desetak nastavaka). Drugo, homoseksualna praksa suprotnog spola ne percipira se ugrožavajućom. Od svih varijabli muškarcima je u pornografiji najprivlačniji *izgled protagonista*, *zanimljiv detaljan prikaz spolnih odnosa* te *seks lišen tabua i srama*, a ženama je u pornografiji privlačan tek *seks lišen tabua i srama*.

Na varijablama *prikazivanje euforičnog uživanja*, *seks lišen tabua i srama*, *dominantnost muškarca*, *seks lišen nesavršenosti*, *nerealnost radnje* te *prikaz manje uobičajenih seksualnih aktivnosti* (poput sado-mazo scena, grupnog seksa itd.) nije pronađena statistički značajna razlika s obzirom na spol. Od svih navedenih varijabli, najveće prihvaćanje (uzevši u obzir oba spola) imala je varijabla *seks lišen tabua i srama* ($X=3,038$), a najmanju *muška homoseksualnost* ($X=1,491$).

Ispitanike smo zatim upitali koliko se slažu odnosno ne slažu s time što pornografija potiče. Skala je imala 5 stupnjeva, vrijednost 1 označavala je "uopće se ne slažem", a vrijednost 5 "potpuno se slažem". U tablici 4. navodimo samo one čestice za koje je zabilježena statistički značajna razlika s obzirom na spol.

Tablica 4.

varijable	x^M	x^Z	t	df
Bolja informiranost o stvarima koje se tiču spolnosti	3,313	2,763	4,32*	105
Poticanje muškog egoizma	2,688	3,367	-3,07**	106
Tolerantniji stav prema homoseksualnosti	2,292	2,817	-2,27*	106
Ponižavanje žena	2,458	3,271	-3,23**	105
Vodič za intenzivnije uživanje u spolnom životu	3,638	3,121	2,16*	103

(* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$)

Prikazani rezultati upućuju da ispitanice drže da pornografija potiče ponižavanje žena i muški egoizam, dakle negativne strane pornografije, a da muški ispitanici ističu pozitivne strane pornografije npr. bolje informiranje o spolnosti i poticanje intenzivnijeg uživanja u vlastitom spolnom životu. Zanimljivo je navesti da muškarci drže da pornografija ne potiče toleranciju prema homoseksualnosti ($x^M=2,292$) a da su žene izričitije u stavu da pornografija ne potiče ostvarivanje ravnopravnijeg odnosa među spolovima ($x^Z=2,533$).

Statistički značajna razlika ($t = -3,24$, uz stupanj značajnosti od 0,002 i stupnjeve slobode 84,33) također je utvrđena i za varijablu "koliko se slažete s tvrdnjom da je pornografija kreirana prema muškim kriterijima viđenja spolnosti?". Naime, ovdje je zabilježen vrlo visok prosjek odgovora ispitanica ($x^Z=3,949$). Skala vrijednosti imala je 5 stupnjeva, vrijednost 1 označavala je "uopće se ne slažem", a vrijednost 5 "potpuno se slažem". Zanimljiv smo rezultat dobili na hipotetski postavljenoj varijabli koja je glasila: "Kada bi pornografija bila više prilagođena ženama, biste li je više konzumirali?". Na ovo pitanje odgovarale su samo ispitanice. Polovica ispitanica odgovorila je da ne bi konzumirala niti takvu pornografiju (od toga 35 % *sigurno ne*), a 20 % ispitanica odgovorilo je da bi konzumiralo takvu pornografiju (od toga samo 3,3 % *sigurno bi*).

U konceptualizaciji cijelog instrumenta pretpostavili smo da privlačnost pornografskih sadržaja leži u redukciji kompleksne, socijalno inducirane svakodnevice na jednostavne, kontrolabilne elemente odabrane prema preferencijskom sklopu potencijalnih konzumenata. Jedan od koraka procesa redukcije u standardnoj heteroseksualnoj pornografiji jest podjela na žensku ulogu objekta pažnje i često latentni položaj muškarca kao režisera cijelog događaja. Manifestiranje uloga zbiva se u fiktivnom "prostoru" obilježenom visokom koncentracijom seksualnog stimulansa i varijetetom motiva (konvencionalne ili manje konvencionalne naravi) koji svoju efektivnost duguje demistificiranju ženske i muške anatomije i seksualnosti te logičnom izostanku svih elemenata koji bi predstavljali "suvišak" u ocrtanom funkcionalnom konceptu.

Faktorskom analizom pod komponentnim modelom uz primjenu GK kriterija zauzavljanja ekstrakcije statistički značajnih dimenzija i primjenu varimax kriterija u transformaciji bazične solucije ekstrahirane su tri latentne dimenzije koje su protumačile 61,1 % zajedničke varijance čestica kojima su ispitanici procjenjivali privlačnost pojedinih motiva korištenih u pornografskim sadržajima¹⁴ (Cronbachov alfa iznosi 0,85). U tablici se navode svi dobiveni faktori te pripadajuće faktorske saturacije čestica.

¹⁴ Privlačnost pojedinih motiva mjerena je instrumentom sačinjenim od 12 čestica, svakoj je pridružena skala, vrijednost 1 označavala je "potpuno mi je neprivlačno", a vrijednost 5 "potpuno mi je privlačno".

Tablica 5.

VARIJABLE	FAKTOR 1	FAKTOR 2	FAKTOR 3
Žena koja je samo objekt	.811	-.159	.232
Detaljan prikaz spolnih odnosa	.746	.232	.222
Seks bez uplitanja osjećaja	.741	-.004	.283
Prikaz manje uobičajenih seksualnih aktivnosti (npr. sado-mazo scene)	.654	.417	-.189
Seks lišen tabua i srama	.563	.415	.307
Muška homoseksualnost	-.145	.809	-.093
Nerealnost radnje	.135	.573	.290
Ženska homoseksualnost	.532	.566	-.110
Prikazivanje euforičnog uživanja	.387	.507	.370
Seks lišen nesavršenosti	-.006	-.030	.898
Izgled protagonista	.459	.115	.546
Dominantnost muškarca	.411	.141	.542

U prvom faktoru značajnima se pokazuju već opisani elementi redukcije. Fokus je na ženi kao seksualnom objektu i protagonistici detaljno opisanih spolnih odnosa. Spolna interakcija, konvencionalne ili manje konvencionalne naravi s tako zamišljenom ženom lišena je bilo kakve emotivne i socijalne dimenzije. Objektivizacija žene pokazuje se i u motivu ženske homoseksualnosti (koji značajnije saturira drugi faktor), inače uobičajenom u pornografskim sadržajima.

T-test analizom pokazano je da se takva latentna dimenzija lakše uklapa u obrasce fantazije prosječnog muškog ispitanika, nego li ispitanica ($x^M = .391$, $x^Z = -.345$, $t = 3.77$, $df = 75,58$, $p < .001$), a razlika prema spolu pokazala se i u nekim pojedinačnim varijablama koje čine ovaj faktor. Moguća objašnjenja averzije žena prema osnovnom motivskom obrascu ženski seksualni objekt - heteroseksualni spolni čin lišen emotivne dimenzije impliciranog u spomenutim česticama, možemo potražiti u društvenoj organizaciji ženske spolnosti.

Faktorska struktura druge latentne dimenzije upućuje na fiktivnu dimenziju užitka definiranog izvan sklopa standardnog heteroseksualnog odnosa, pri čemu svojom ulogom znatno odskače motiv muške homoseksualnosti. Radi se o motivu koji je dosta rijetko korišten u sadržajima heteroseksualne pornografije za razliku od motiva ženske homoseksualnosti, koji je gotovo nezaobilazan u takvim sadržajima jer je prihvatljiv s muške heteroseksualne pozicije. Zbog svoje intenzivne koncentracije na žensko tijelo, ovaj se motiv može pokazati efektним u kombinaciji s prikazom uobičajenih te manje uobičajenih heteroseksualnih aktivnosti. Pojavljivanje motiva ženske homoseksualnosti na prvoj i drugoj dimenziji stoga je logičnom posljedicom konzistentnosti ovog motiva s navedenim sadržajima.

Razlike prema spolu pokazale su se upravo na varijablama muška i ženska homoseksualnost, što upućuje ne mogući zaključak da je svaki spol tolerantniji prema homoseksualnosti suprotnog spola, dakle, takva seksualna fantazija koja ne narušava heteroseksualni identitet konzumenata. Za čitav faktor nismo dobili statistički značajnu razliku prema spolu.

Strukturu trećeg faktora čine tri varijable koje se odnose na dimenziju pornografije koja nije jasno implicirana u prva dva faktora. Prvi se faktor bavi motivskim sklopom koji se pokazao interesantnim muškarcima, drugi nekonvencionalnom spolnošću, a ovaj faktor nas upućuje na fantazmagoričnost radnje (spolne aktivnosti i izgled protagonista) i dominantnost

uloge muškarca u njezinom režiranju. Za faktor se nije pokazala statistički značajna razlika prema spolu.

Prema našoj pretpostavci, bitna dimenzija u rasvjetljavanju fenomena pornografije jest i poimanje društvenih učinaka odnosno učinaka pornografije na društveni život jedinke. Postupkom faktorske analize varijabli koje su predviđene za mjerenje stavova ispitanika o društvenim učincima pornografije dobili smo tri faktora koji su protumačili 62,5 % zajedničke varijante čestica (Cronbachov alfa iznosi 0,75). Svaki faktor podvrgli smo t-testu da bismo ispitali postoji li statistički značajna razlika između muških i ženskih ispitanika na dobitvenim varijablama. U tablici 6. navodimo dobivenu transformiranu faktorsku matricu društvenih učinaka pornografije.

Tablica 6.

VARIJABLE	FAKTOR 1	FAKTOR 2	FAKTOR 3
Vrijedanje religijskih osjećaja	.810	-.015	-.131
Umanjivanje važnosti braka i potomstva	.805	-.257	-.111
Vrijedanje društvenog morala	.785	-.236	-.158
Ponižavanje žena	.769	-.145	.432
Poticanje seksualnog nasilja	.746	-.039	.149
Umanjivanje važnosti ljubavi u odnosu dvoje ljudi	.738	-.017	-.024
Poticanje spolne diskriminacije	.672	-.202	.336
Poticanje muškog egoizma	.624	-.067	.389
Oslobađanje od seksualnih tabua	-.218	.796	.260
Vodič za intenzivnije uživanje u vlastitom spolnom životu	-.166	.784	.196
Oslobađanje ženske spolnosti	-.122	.769	.133
Smanjivanje usamljenosti i seksualne frustriranosti	-.042	.727	.080
Poticanje samopouzdanijeg stupanja u kontaktu s potencijalnim partnerima/icama	.188	.713	.029
Ostvarivanje ravnopravnijeg odnosa među spolovima	-.285	.701	-.022
Bolja informiranost o spolnosti	-.304	.666	-.029
Poticanje muškog egoizma	.023	.247	.802
Poticaj za slobodnije spolno ponašanje	.098	.448	.543

Faktorskom analizom dobiven je prvi faktor koji smo nazvali "negativni društveni učinci pornografije". Najviše saturacije u tom faktoru postižu varijable koje govore o pornografiji kao o vrijedanju religijskih osjećaja, društvenih institucija braka i roditeljstva te društvenog morala. Također, u ovom se faktoru pornografija povezuje sa seksualnim nasiljem i spolnom diskriminacijom te ruiniranjem čitavog niza faktora bitnih za uspješnu spolnu vezu.¹⁵

Rezultati T-testa ne pokazuju statistički značajnu razliku između muškaraca i žena na prvom faktoru.

¹⁵ Regresijska analiza ukazala je da varijabla prema kojoj je pornografija kreirana prema muškim kriterijima ($B=.487$, $r=.439$, $p<.001$) i varijable koje mjere religioznost ($B=.346$, $r=.365$, $p<.002$) i zadovoljstvo spolnim životom ($B=.231$, $r=.056$, $p<.034$) statistički značajno tumače prvi faktor.

Drugi faktor koji smo dobili govori o pozitivnim društvenim učincima pornografije na život pojedinca. Najveće saturacije imaju varijable koje drže da pornografija oslobađa od seksualnih tabua, služi kao vodič za intenzivnije uživanje u vlastitom spolnom životu te oslobađa žensku spolnost. Dakle, pornografija potiče pojedinca da aktivnije sudjeluje i razvija svoj spolni život, osobito "blagotvorno djelujući" na žene. Pornografija smanjuje usamljenost i frustriranost te potiče na sklapanje novih veza.

Rezultati T-testa ne pokazuju statistički značajnu razliku između muškaraca i žena.

Treći faktor označava mentalni sklop koji se odnosi na tolerantnost prema homoseksualnosti i manje uobičajenim oblicima spolnog života te njihovom eventualnom inkorporiranju u spolni život,¹⁶ dakle značajnije liberalnu dimenziju viđenja društvenih učinaka pornografije.

T-testom utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika između muškaraca i žena u ovom faktoru ($t = -3,33$, $df = 97$, $p < 0,001$, $\chi^2 = -.349$, $\chi^2 = .291$).

Zaključak

Kao što smo nastojali pokazati u teorijskom i empirijskom dijelu rada, pornografiju je moguće definirati u prostoru determiniranom spolnom razlikom, ili točnije, u terminima muške i ženske percepcije seksualnosti unutar zadane socijalne zbilje. Pornografija kao medijski konstruirani svijet fikcije ima dvostruki učinak na razrješavanje kompleksne društvene organizacije spolnosti. Prije svega, ona detabuizira ljudsku seksualnost, ali ima i dodatnu funkciju transcendiranja društveno definiranih obilježja muške i ženske spolnosti.

U našem uzorku pokazalo se da su muški ispitanici u intenzivnijem kontaktu s pornografskim sadržajima. Također, eksplicitnost se spolnosti u pornografskim sadržajima pokazala privlačnijom muškarcima; žene najčešće ističu detabuizirajuću dimenziju pornografije. U poimanju društvenih učinaka pornografske fikcije žene ističu negativno definiranje vlastitog spola, a muškarci naglašavaju (seksualnu) edukaciju. Premda i muški i ženski ispitanici ističu da je pornografija kreirana prema muškim kriterijima, analiza nije pokazala značajniji interes ispitanica za konzumiranje pornografije koja bi bila prilagođena ženskim seksualnim fantazijama.

LITERATURA

- Abramson, P. & S. D. Pinkerton (1995) **With pleasure. Thoughts on the Nature of Human Sexuality**. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Brownmiller, S. (1995) **Protiv naše volje**. Zagreb: Zagorka.
- Freud, S. (1988) **Nelagodnost u kulturi**. Beograd: Rad.
- Hyde, J. (1990) **Understanding Human Sexuality**. New York: McGraw-Hill.
- Katunarić, V. (1984) **Ženski eros i civilizacija smrti**. Zagreb: Naprijed.
- King, B. M., Camp, C. J. & A. M. Downey (1991) **Human Sexuality today**. New Jersey: Prantice Hall.
- Marcuse, H. (1985) **Eros i civilizacija**. Zagreb: Naprijed.
- MacKinnon, C. (1993) Francis Biddle's Sister: Pornography, Civil Rights, and Speech, in A. Minas /ed./ **Gender Basics: Feminist Perspectives on Women and Men**. Belmont: Wodsworth.
- Moir, A. & D. Jessel (1995) **Muški spol, ženski spol**. Zagreb: Izvori.
- Oakley, A. (1972) **Sex, Gender & Society**. New York: Harper Colophon Books.
- Pennington, D. (1997) **Osnove socijalne psihologije**. Jastrebarsko: Slap.

¹⁶ Regresijskom analizom utvrđeno je da varijabla koja mjeri stupanj konzumiranja pornografije kad bi ona bila prilagođena ženama ($B = .434$, $r = .494$, $p < .001$) statistički značajno tumači treći faktor.

Soble, A. (1993) Pornography in Capitalism: Powerlessness, in A. Minas /ed./ **Gender Basics: Feminist Perspectives on women and men**. Belmont: Wadsworth.

Steinberg, D. (1993) The Roots of Pornography, in A. Minas /ed./ **Gender Basics: Feminist Perspectives on women and men**. Belmont: Wadsworth..

The Report of the Commission on Obscenity and Pornography (1970) New York: Bantam.

SOCIOCULTURAL DYMENSIONS OF GENDER DIFFERENCES IN PORNOGRAPHY CONSUMPTION

**SNJEŽANA DELALIĆ, MIRJANA BANDA,
KRUNOSLAV VUKELIĆ AND DUŠANKA VERGIĆ**

Students at the University of Zagreb

This article discusses the question of pornography. The main intention is to examine gender differences in consumption and perception of pornography. In the first part we discuss the origins and social structuring of pornography. In the second part we present a study conducted on a student sample. We discuss gender differences in consumption, evaluation, and perceived social effects of pornography. Our main hypothesis emphasizing gender determined "reading" of pornography is confirmed.